

України. Zagolovok z ekranu, otrymano dostup 10 grudnja 2017. – <http://www.mil.gov.ua/news/2016/06/07/litovsko-polsko-ukrainska-brigada-rozpoznala-uchast-u-navchanni-anakonda-2016>

7. Litpolukrbrig «w gotowosci do dzialan». Zagolovok z ekranu, otrymano dostup 15 bereznja 2018. – <http://www.defence24.pl/534264,litpolukrbrig-w-gotowosci-do-dzialan>

8. Minoborony RP: Uchast' LytPolUkrBrygu v miznarodnyh – vzhe nezabaron. Zagolovok z ekranu, otrymano dostup 15 bereznja 2018. – <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2164798-minoboroni-rp-uchast-litpolukrbrigu-v-miznarodnih-misiah-vze-nezabaron.html>

9. Ministr ohorony kraju Lytovs'koi' Respubliki Rasa Juknjavichjenje: «Majbutn'ogo Jevropy ja ne ujavljaju bez Ukrainy, jak vplyvovogo gravca u galuzi bezpeky i oborony». Zagolovok z ekranu, otrymano dostup 12 grudnja 2017. – <http://www.mil.gov.ua/news>

10. Navchannja «Anakonda-2016» zaversheno, navchal'nu metu — dosjagnuto / Oficijnyj sayt Ministerstva Oborony Ukrainy. Zagolovok z ekranu, otrymano dostup 10 ljutogo 2018. – <http://www.mil.gov.ua/news/2016/06/17/navchannja-anakonda-2016-zaversheno-navchalnu-metu-dosjagnuto/>

11. Pidpysano Ugodu shhodo stvorennja spil'noi' lytovs'ko-pol's'ko-ukrai'ns'koi' brygady / Oficijnyj sayt Ministerstva Oborony Ukrainy. Zagolovok z ekranu, otrymano dostup 10 grudnja 2017. – <http://www.mil.gov.ua/news/2014/09/19/pidpysano-ugodu-shhodo-stvorennja-spilnoi-litovsko-polsko-ukrainskoi-brigady/>

12. «Spil'na Lytovs'ko-Pol's'ko-Ukrai'ns'ka brygada – symbol jednannja nashyh narodiv», – Ministr oborony Ukrainy Stepan Poltorak / Oficijnyj sayt Ministerstva Oborony Ukrainy. Zagolovok z ekranu, otrymano dostup 10 ljutogo 2018. – <http://www.mil.gov.ua/news/2017/10/05/spilna-litovsko-polsko-ukrainska-brigada-simvol-ednannya-nashih-narodiv-ministr-oboroni-ukraini-stepan-poltorak/>

13. S'ogodni LytPolUkrbryg oficijno nadadut' im'ja get'mana Kostjantyna Ostroz'kogo. Zagolovok z ekranu, otrymano dostup 10 bereznja 2018. – <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/328985>

14. Ukrain'a, Pol'shha i Lytva uklaly trystoronnju ugodu pro spivpracju u sferi funkcionuvannja Lytovs'ko-Pol's'ko-Ukrai'ns'koi' brygady (LytPolUkrbryg). Zagolovok z ekranu, otrymano dostup 18 bereznja 2018. – <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2318929-ukraina-polsa-i-litva-pidpisali-ugodu-pro-litpolukrbrig.html>

15. U Lvovi pidpysano trystoronnju Tehnichnu ugodu pro funkcionuvannja spil'noi' vijs'kovoï chasty ny «LytPolUkrbryg» / Oficijnyj sayt Ministerstva Oborony Ukrainy. Zagolovok z ekranu, otrymano dostup 10 grudnja 2017. – <http://www.mil.gov.ua/news/2015/07/24/u-lvovi-pidpysano-tristoronnyu-tehnichnu-ugodu-pro-funkcionuvannja-spilnoi-vijskovoi-chastini-litpolukrbrig/>

Turianytsia I. A., candidate of historical sciences, Department of the History of Hungary and European Integration, Uzhorod National University (Ukraine, Uzhorod), inna_t12@ukr.net

«LitPolUkrBrig» as a manifestation of the tactics of «small steps» in the sphere of security cooperation between the countries of the «Intermarium»

The article deals with the current format of military cooperation between the countries of the Intermarium – Lithuania, Poland and Ukraine – Lithuanian-Polish-Ukrainian brigade – «LitPolUkrBrig». It was created under the terms of an agreement signed by the Defense ministers of the three countries in Warsaw on September 19, 2014. Shared military unit is the bridge to NATO standards transition (transfer). And in a broad sense – a way of adaptation to existing, as at the beginning of the XXI century. approaches and tools for the diversified interaction of the continent's states in matters of security and defense in the face of urgent challenges. This is the first real instrument of practical cooperation between military divisions and defense departments of Ukraine, Lithuania and Poland on the basis of modern military-communication and technical standards. The main task of the brigade is not enough to participate in peacekeeping missions, as well as to strengthen regional military cooperation and help Ukraine during the crucial period of reforming its armed forces.

At the end of 2016 the brigade passed certification training, which confirmed the acquisition of full operational capabilities. In practice, this will mean that if by that time the brigades were trained at the level of the units at the firing range in Yavorovo, Lviv region, the certification made it possible to proceed to the brigade headquarters training format in accordance with Western standards

Keywords: the countries of the Intermarium, international security, military cooperation, NATO standards, Lithuanian-Polish-Ukrainian brigade – «LitPolUkrBrig».

***

УДК 32.323.1:316.7+342.7

Угрин Л. Я.,

кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки, Львівський національний університет ім. Івана Франка (Україна, Львів), uhryn_l@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ СПІВІДНОШЕННЯ КУЛЬТУРНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ВИМІРІВ

Проаналізовано особливості співвідношення етнічного (культурного) і політичного (сромадянського) вимірів національної ідентичності як інтегративної і базової моделі політичної ідентифікації для суспільств епохи Модерну. З'ясовано, що поєднуваність політичних і культурних чинників у формуванні національних ідентичностей зумовлено історичними особливостями націєбудівництва та цивілізаційним контекстом. Доведено, що попри етнічне й культурно-релігійне підґрунтя близькості націй, національна ідентичність сформувалась значною мірою результатом діяльності інститутів держави і політичної еліти по консолідації політичного соціуму. Визначено, що держава відіграла вагомий роль у політизації національних спільнот і виступила інструментом внутрішньої інтеграції й універсалізації, подолавши за допомогою політик культурної, мовної і релігійної уніфікації донаціональну різноманітність спільнот.

Ключові слова: національна ідентичність, нація, націоналізм, національна держава, модернізація.

Формування соціального і політичного порядку у сучасних державах пов'язується з формуванням універсалістських інтегративних моделей політичних колективних ідентичностей, в межах яких можуть бути відтворені розмаїття групових та індивідуальних ідентичностей, які, однак, не заперечують спільну ідентичність. Їх ідентичностей актуалізується в умовах плюралізації і фрагментації сучасних суспільств; вони – необхідна умова їх консолідації, легітимації політичного порядку, взаємодії з іншими державами. Локусом універсального і його відображенням в ідентифікаційній структурі індивіда, суспільства і держави з часів Модерну була і залишається значною мірою національна ідентичність – «само собою зрозуміла» форма «самовизначення і самоорієнтації індивіда у світі».

Теоретичні проблеми національних ідентичностей ґрунтовно досліджувались багатьма вченими у межах різних пізнавальних парадигм – примордіалізму, конструктивізму, постколоніалізму, постмодернізму. Впливові концепції національної ідентичності розробили Б. Андерсон, Г. Бгабга, Р. Брубейкер, Ю. Габермас, С. Гантінгтон, Е. Гелнер, М. Гібернау, Е. Гідденс, Л. Грінфельд, А. Етціоні, К. Калхун, Е. Сміт, К. Хюбнер, Б. Як та ін. Різні аспекти національної ідентичності досліджували українські науковці В. Андрущенко, Т. Воропай, В. Даренська, Г. Касьянов, М. Козловець, А. Колодій, М. Куц, Г. Луцишин, Л. Нагорна, Н. Пелагеша, М. Попович, Л. Хашієва та ін. Однак, багатоаспектність сучасних націй та їх ідентичностей, функціонування в умовах глобалізації зумовлюють актуальність осмислення нових проблем і вимірів. У цьому контексті важливим є розуміння співвідношення культурного та політичного вимірів у національній ідентичності, що і є метою статті.

Національна ідентичність як «складна конструкція» генеалогічно пов'язана з культурно-історичними особливостями етнічних груп, що стали, за Е. Смітом, її «етнічними ядрами» [6, с. 24, 26, 47–51]; з будівництвом національних держав та формування націй як універсальних форм соціальної колективності великих спільнот, що постали результатом процесів модернізації

та становлення системи національних держав у Європі; націоналізмом – принципом, символом, ідеологією, «головним способом організації колективної ідентичності» (К. Калхун) у модерну епоху, який визначив особливу форму держави (національної), що домінує протягом двох останніх століть.

Національна ідентичність формувалась багатоаспектним і складним феноменом, серед яких найбільш виразними і репрезентованими є культурні і політичні виміри. Реальне співвідношення цих вимірів у національній ідентичності як базової та інтегративної визначається історичними особливостями націєбудівництва. Це сформувало у науковій літературі традицію поділяти нації на етнічні та громадянські (політичні), ознаки яких найповніше втілені у німецькій і французькій моделях.

Перша модель, виток якої знаходимо у німецькому романтизмі, – інтерпретувала націю спільнотою, згуртованою спільною культурою і спільним походженням, втіленими у «народному дусі». Друга – опиралася на ідею нації як спільноти вільних людей, об'єднаних політичним вибором. Відповідно у першому випадку домінували етнокультурні чинники ідентифікації, у другому – державної приналежності, громадянство. Це розмежування стало основою для різних типологій націоналізму і теоретизування над національними ідентичностями сучасних суспільств, співвідношенні їх основних складових – етнічної та державної, культурної та політичної. Наприклад, французька і німецька модель держави і відповідно ідентифікації були використані Р. Брубейкером для вивчення співвідношення націоналізму і держави, впливу уявлень про націю на процеси становлення цих держав [див.: 12]. Зокрема, він дійшов висновку, що у Франції сформувалась політична і територіальна концепція національності. Створена навколо єдиного політичного і культурного центру, національна держава здійснювала політику культурної асиміляції регіональних культурних меншин, а потім – іммігрантів. Німецька спільнота історично розвивалася в межах кількох політичних центрів, об'єднувала німецький і слов'янський елемент, що уможливило його асиміляцію. Ці історичні структурні передумови розвитку німецької нації сприяли формуванню етнокультурного розуміння національності та домінуванню етнокультурних чинників ідентифікації у німців. Брубейкер вирізняє два типи розуміння національності: сфокусований на державі, розчинений у ній і невіддільний від інституційних та територіальних рамок; існуючий всупереч державі і спрямований проти неї (бездержавні нації). Виразний етатистський підхід Брубейкера, однак, аналітично не враховує значення культурного чинника націоналізму і національної ідентичності у цій типології. Сучасний американський теоретик націоналізму Б. Як справедливо зазначає, що «політичні ідентичності, навіть якщо їх ядром є держави, певною мірою обов'язково приймають форму успадкованих культурних артефактів» [10, с. 58]. Вони розглядалися вагомим чинником легітимізації влади у сприйнятті її громадянами, і у відносинах з іншими державами.

Відмінності між етнічними і громадянськими націями визначались і дихотомічними чинниками ідентифікації індивіда з нацією або за народженням,

або за вибором, домінуванням ірраціональних чи раціональних критеріїв. Хоча, зрозуміло, що «молоді нації», які боролись з колоніальним пануванням були більше схильні до емоційного сприйняття свого історичного минулого, акцентування на етнічних елементах культури, аніж інституціях, а також вибору та формуванню тих компонентів етнічної чи національності ідентичності, які слугували політичній мобілізації населення.

Дихотомія етнічної та громадянської нації, на нашу думку, має більше концептуальний характер, зумовлений впливом різних пояснювальних систем, передовсім примордіалізму і конструктивізму. Б. Як визначає цю дихотомічність «двома міфами або двома односторонніми думками про те, що значить бути нацією. Міф етнічної нації говорить, що у процесі створення вашої ідентичності у вас взагалі немає ніякого вибору: ви тільки те, що успадкували від попередніх поколінь, і нічого більше. Міф громадянської нації, навпаки, вказує, що ваша національна ідентичність – це виключно ваш вибір: ви – це ті політичні принципи, котрі ви поділяєте з іншими однодумцями. На противагу цьому діючі нації поєднують вибір і культурну спадщину» [10, с. 60]. Говорячи словами Б. Андерсена, тут мова йде про спосіб «уявлювання» нації – чи переважно етнокультурного, чи політичного спільнотою.

У контексті критики дихотомічної інтерпретації нації і національної ідентичності, конструктивнішою, як аналітична модель, є типологія націоналізму Е. Сміта, який, визначаючи традиційні типи нації – етнічний та територіальний (громадянський), не «прив'язує» їх до певних країн і намагається нівелювати їх протиставлення й доводить правомірність і необхідність їх співіснування: кожна «нація має поєднувати дві низки вимірів, з одного боку, громадянські та територіальні, а з іншого – етнічні й генеалогічні...», «причому в кожному випадку в різних пропорціях» [6, с. 25], підкреслюючи таким чином контекстуальність розвитку кожної нації. Такий підхід підкреслює динамічність національної ідентичності, її еволюційний характер, яка може бути концептуалізована лише у взаємодії етнічних і політичних (громадянських) елементів. До того ж в різний час в одній і тій же державі можуть домінувати та визначати її розвиток уявлення про націю або як громадянську спільноту, або як спільноту по крові і культурі, і відповідно – вибір або аскриптивність у ідентифікації з національною спільнотою. Акцентуючи на політичних і громадянських аспектах національної ідентичності, Е. Сміт довів на значному емпіричному матеріалі їх зв'язок й обумовленість культурно-історичними чинниками, розглядав націю і політичною, і культурною спільнотою. «З погляду політики, зазначає Е. Сміт, національна ідентичність править за опору для держави та її органів», легітимізує «запроваджені юридичними інституціями єдині юридичні права та обов'язки, які визначають особні вартості й характер нації і відображують прадавні звичаї і обряди народу» [6, с. 25].

Поєднуваність культурних та політичних компонентів національної ідентичності найповніше об'єктивується у громадянській нації, якій притаманна: культурна самобутність, політична консолідованість, здатність на засадах громадянства інтегрувати етно-національні меншини [3]. Подібні пояснювальні схеми зустрічаємо

і в інших теоретиків націоналізму – М. Ігнат'євфа, К. Калхуна, В. Кимлічки, Я. Тамір, Д. Шнаппер, Б. Яка.

Попри дискусії, які велись в межах студій націоналізму і національної ідентичності у науковій літературі прослідковувалась тенденція домінування «політичного підходу», коли поняття «нація» і «національна держава» ототожнювались, а націоналізм був особливою формою вияву модерної колективної самосвідомості. До прикладу, С. Гантінгтон, Д. Шнаппер та ін. вчені, розглядають основою національної ідентичності передовсім її політичну складову, аргументуючи свою позицію тісним, майже «генетичним» зв'язком з державою та її інститутами [7, с. 91]. Відзначимо, що мова йде про модерну національну державу, джерелом суверенітету якої у новочасний період стає «народ» або «нація» на противагу монаршому суверенітету, який опирався на легітимацію церкви, традицій, належність до аристократичного роду. «Упродовж сторіч єдиним джерелом політичної легітимності... була імперська держава та її монархи. Не існувало жодної очевидної або прийнятної альтернативи. Зробити нове альтернативне джерело з історичної культурної спільноти означало не тільки створити новий тип політичної ідентичності, а й піднести ту ідентичність як базовий принцип нового політичного ладу, що висуває політичну владу з доктрини про суверенітет народу», пише Е. Сміт східноєвропейські нації, покликаючись на приклад «престижних» націй Заходу, які утвердили «ідеї суверенної культурної спільноти як єдиного легітимного джерела політичної влади» у вогні революцій [6, с. 137].

Принцип суверенітету нації опирається на дві ліберальні ідеї: 1) «правління є справедливим лише тоді, коли воно опирається на волю народу або принаймні служить інтересам «народу» або «нації»; 2) право націй на самовизначення: «тільки будучи нацією, володіючи особливою національною ідентичністю, народ міг вимагати права на самовизначення і правління у своїх інтересах» [2, с. 31, 156]. Відтак, концептуально нація «уявлюється» спільнотою, що передує політичним інститутам і державі, а національна ідентичність виступає джерелом їх установа та легітимації. Хоча історично процеси творення національних держав були різноманітнішими та складнішими, спрямованими передовсім на обмеження абсолютної (монаршої) влади і пошук механізмів її контролю. Апеляція до прав спільноти, об'єднаної передусім спільними почуттями приналежності до культури, історичної спадщини і пам'яті, була спробою легітимації нових форм правління, відповідних процесам капіталістичної модернізації.

Наголосимо, що принцип національного (народного) суверенітету відповідав принципу суверенітету і автономії новочасного індивіда і був відображенням прагнення формальної рівності з іншими людьми й націями, наділеними так само суверенітетом. Термінологічно така інтерпретація нації давала змогу як ототожнювати, так і розрізняти націю і національну державу, розглядати націями і бездержавні спільноти, однак, з виразним прагненням до самовизначення, створення національної держави.

Роль держави у націєтворенні, а отже і формуванні національної ідентичності, так само інтерпретується по-

різному, проте історично, як свідчать приклади Франції, Англії, вона була вагомою і можливо вберегла їх від багатьох трагічних подій та періодів, характерних для історії бездержавних націй. У цьому сенсі ідентифікація з державою підкреслює політичний вимір національної ідентичності, її упорядковуючий та інтегративний вплив. Онтологічно, стверджує Ж. Мере, «...політика обіймає справи громади або ж організованої людської спільноти, контра за нашого часу іменується *державою*. У найзагальніших рисах політика обіймає те, що є *спільним* для людських спільнот, котрі існують в одну і ту ж епоху і на одній і тій же місцевості. На підставі цього приходимо до висновку, що політика обіймає спільне буття людських істот», яке «прибрало форму новітньої держави» [4, с. 125].

Це виразно демонструють історичні особливості формування національної ідентичності і національних держав, характерні і для етнічних, і для громадянських націй. Останні постали у новочасній Європі на основі різнорідних етнічних (племінних), релігійних груп, князівств, графств, герцогств та інших територіальних одиниць колишніх імперій або монархій, а їхнє населення ідентифікувало себе переважно не з країною, а локально-територіальною спільнотою чи сувереном. Відповідно state-building супроводжувалось подоланням ідентичностей первинних спільнот, з використанням при цьому протонаціональних почуттів колективної приналежності населення в минулому до спільних релігійних, етнічних та ін. спільнот. Нівелювання локальних ідентичностей і будівництво національної держави, легітимація політичному порядку в ній, за визначенням Г. Рей, «включала два завдання: конструювання консолідованої політичної спільноти всередині кордонів керованої території – спільноті з єдиною, зв'язуючою ідентичністю – й ідентифікацію монарха або національного уряду як політичного уособлення або представника цього консолідованого співтовариства» [13, р. 2]. Формування націй і національної ідентичності супроводжувалось культурною уніфікацією, передусім мовною і релігійною, з метою поєднання (накладання) політичної і культурної спільнот. Уніфікації та стандартизації всередині політичної спільноті вимагав і розвиток капіталізму та ринкових відносин, принципи міжнародних відносин.

Потреба обґрунтування суверенітету держави, її функціонування у певних кордонах, зумовили апелювання до культурних та історичних категорій, укорінених у попередніх (етнічних, релігійних) ідентичностях, використання риторики і дискурсів, що підкреслювали «спільне походження» народу і його «особливий або навіть сакральний зв'язок з певною територією» [2, с. 31]. Національні ідентичності у модерний період, підкреслює Д. Гелд, постали результатом «боротьби еліти та урядів за створення нової ідентичності з метою легітимації діяльності держави. Іншими словами, створення національної ідентичності було частиною спроби об'єднати людей всередині певної території для того, щоб отримати або розширити державну владу» [1, с. 75]. Держава охороняла національну ідентичність і сприяла її зміцненню посередництвом інститутів та спільних норм, і одночасно використовувала їх для відтворення й інституціоналізації ідентифікаційних моделей, що відповідали її політичній стратегії та моделі

легітимізації. Можна погодитися з висновком Б. Яка, що «держава відіграла переломну роль у поширенні і політизації національних спільнот» [10, с. 165].

Отже, держава, її інституції та еліти виступили інструментом внутрішньої інтеграції та універсалізації, подолавши за допомогою політик культурної, мовної, релігійної уніфікації й принципу громадянства донціональну різномірність спільноти. Національні держави, з одного боку, уніфікували повсякденне життя і діяльність людей через соціокультурні механізми та інститути (освіта, єдина літературна мова, народна література, засоби масової інформації, спільні національні свята й герої, символи, переписи населення, паспорти і т.д.), з іншого – вирівнювали відмінності (передовсім соціально–класові) між людьми і групами через інституційні механізми – правила, правові норми, особисті й громадянські права, однакові для всіх громадян, перед якими вони були рівними. Універсалістський принцип належності до держави – принцип громадянства став вагомим чинником вирівнювання статусів індивідів та груп, культурної і політичної інтеграції.

Ідеологічним підґрунтям процесів уніфікації та вирівнювання як механізмів національної інтеграції стали цінності і принципи ліберальної доктрини, передусім – рівність особистих і громадянських прав, уявлення про договірне походження держави і суспільства з обмеженою законом владою, інституційне визнання плюралізму. Доповненням егалітарного, вирівнюючого впливу модерної держави на суспільство і процеси ідентифікації була соціальна політика, найповніше втілена в ідеї держави загального добробуту (welfare state) й уможливлена ефективністю капіталістичної економіки. Вона нівелювала гострі класові розрізнення, деполітизувала їх, а, відтак, і жорстку аскриптивність і конфліктність ідентифікаційних моделей, успадкованих від старих суспільств. Одночасно модерні національні держави створювали передумови для залучення індивідів і груп у все більшу кількість різноманітних зв'язків та асоціацій, розширюючи таким чином категорії ідентифікації, що сприяло формуванню множинних ідентичностей на індивідуальному рівні, які формували потребу певного «центру» – базової ідентичності для громадян.

Акцентування на уніфікації й гомогенізації (передусім культурній) суспільства як механізмів становлення спільної національної ідентичності концептуально пов'язано також з впливом модернізаційної парадигми і визнанням у її межах національної інтеграції необхідним чинником політичного розвитку і демократизації. До прикладу, для С. Гантінгтона політична модернізація була пов'язана зі «заміною значної кількості традиційних, релігійних, родових, етнічних центрів політичного впливу єдиним, світським, національним авторитетом», відтак, вона означає «національну інтеграцію і централізацію, тобто зосередження влади в руках визнаних національних законодавчих лідерів» [8, с. 52]. Тому успішна модернізація неможлива без розвитку у громадян стійкого усвідомлення належності до єдиної нації. Пізніше ця теза частково була «успадкована» транзитологією, представники якої розглядають необхідною передумовою демократизації національну ідентичність та державну єдність. Національна

інтеграція була наслідком домінування одного з елементів (національної групи), на яку опиралися політичні еліти у своїх стратегіях state building, використовуючи її культурні та символічні ресурси.

Національна ідентичність у такому сенсі визначалась не лише результатом еволюції природно й історично сформованої культурно–етнічної спільноти, а більшою мірою діяльності держави і політичної еліти по консолідації політичного соціуму і націєбудівництву. Д. Шнаппер обґрунтовано розглядає націю «процесом інтеграції суспільства завдяки політиці – або «систематичній» інтеграції, – яка, за визначенням, ніколи не може бути доведена до кінця» [9, с. 39–40]. Відтак, логічним є висновок іспанського вченого Х. М. Росалеса: «вирішальний чинник, що консолідує національну ідентичність, має не етнонаціональну, а політичну, або ж договірну природу» [5].

Результатом політик внутрішньої уніфікації й гомогенізації стало виникнення міжнародної системи суверенних націй–держав (теоретики міжнародних відносин назвали її Вестфальською) з чітко окресленими територіальними кордонами і населенням (народом), яке усвідомлювало себе цілісною неподільною одиницею. «Неможливо зрозуміти, як формувались нації, якщо забути про зв'язок між внутрішньою інтеграцією та зовнішнім суверенітетом» [9, с. 169]. Проте у більшості випадків держави, формуючи та відтворюючи спільну національну ідентичність, апелювали також до донціональних почуттів культурної близькості, історичної пам'яті, спільної долі, спільних переживань, героїв, історичних перемог чи втрат і ін., тобто тих категорій та ознак, що вирізняли їх серед інших націй («Чужих»), визначали унікальність і самотність спільноти.

Отже, в період Модерну домінуючий тип спільної національної ідентичності сформувався у трикутнику нація – держава – націоналізм й опирався на їхні соціально–економічні, інституційні, культурні, сакральні структури та емоційно–мобілізаційний потенціал націоналізму. В їхніх межах індивід одночасно усвідомлював себе як член територіальної, культурної, політичної і громадянської спільнот. Відтак, національна ідентичність сприймалась базовим рівнем ідентифікації індивідів і макрорівнем політичної ідентичності. Відзначимо її деякі узагальнені характеристики.

По–перше, спільною рисою національних ідентичностей Модерну (у тому числі і громадянських націй) було етнічне підґрунтя, що визначило модель їх історичної еволюції «знизу» – від невеликих спільнотей (племен, общин, етносів) до політично консолідованих націй–держав, а у другій половині ХХ ст. – до їх регіональних об'єднань. На перший погляд, це дає змогу інтерпретувати їх наслідком трансформації традиційних (передусім етнічних) ідентичностей, прагненням їх зберегти в умовах Модерну та індустріального суспільства. Однак, «якими б не були об'єктивні та суб'єктивні ознаки народження нації, їх було б замало для започаткування інтеграційного процесу, якщо через спільні інститути з покоління в покоління не підтримувався споконвічний політичний процес. Саме держава та політичні інститути надають йому реального обрису...» [9, с. 120]. Конституювання національних ідентичностей нерозривно пов'язано з виникнення

та функціонуванням модерної держави. Держава та її інститути визначають політичні виміри національної ідентичної, її інтегративний та консолідуючий потенціал. Відтак, національна ідентичність поєднувала і поєднує дві концепції нації – етнічну та політичну. Політичні виміри національної ідентичності є відображенням спільності політичних принципів, інституціоналізованих в універсальній нормативності модерних держав, мають довірне походження або є результатом конституційного проекту. Етнічні виміри національної ідентичності репрезентують історичну пам'ять, спільність культури, традицій, тобто унікальність і відмінність від інших націй та національних держав (Чужих). Політичні виміри – виявляються найбільшою мірою у громадянській і державній ідентичності, які конституують політичну націю. «Кристалізація ідеї національної держави забезпечує відповідність політичної і культурної ідентичності населення певної території, проголосує суттєві символічні та емоційні зобов'язання стосовно центру» [11, с. 218].

По-друге, модерна національна ідентичність передбачала пряму ідентифікацію індивідів з нацією і державою (без групових посередників – класу, церкви, територіальної общини і т.п.). Вона визначила особливі форми зв'язку і лояльності індивіда в інституті громадянства аж до готовності обмежувати інтереси і поведінку заради держави, навіть, померти за неї. Це означає, що національна ідентичність сприймалась базовою колективною ідентичністю (єдиним «центром, що тримає» за, З. Бауманом), з якою себе найперше ідентифікував індивід, витісняючи на другий план інші типи колективних ідентичностей, передовсім етнічну. Як наслідок сформувався ієрархічний і неконфліктний характер відносин між різними рівнями колективних ідентичностей у процесі соціалізації й ідентифікації індивіда з нацією–державою. Відтак, спільна національна ідентичність розглядалась механізмом інтеграції індивідів, що належали до різних етнічних, регіональних, мовних груп, у національно–державну спільноту та її легітимації.

По-третє, процеси формування національної ідентичності як інтегративного типу політичної ідентичності на макрорівні суспільства сформувалися у контексті модернізації держав і були необхідною умовою її ефективності. Основні елементи модернізаційних процесів – диференціація, централізація, бюрократизація і стандартизація визначили рівень гомогенізації індивідуальних і партикулярних ідентичностей, необхідний для уніфікації суспільних відносин і правил, універсалізації внутрішнього політичного порядку суспільств Модерну.

Список використаних джерел

1. Гелд Д. Демократія та глобальний устрій / Д. Гелд; пер. з англ. О. Юдін, О. Межевікіна; відп. ред. О. Юдін. – К.: Port-Royal, 2005. – 358 с.
2. Калхун К. Национализм / К. Калхун; пер. с англ. А. Смирнова. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – 288 с.
3. Колодій А. До питання про сутність, шляхи і стадії формування громадянської нації в Україні [Електронний ресурс] / А. Колодій // Народознавчі зошити. – 2004. – №5–6. – С.12–25. – Режим доступу: http://political-studies.com/?p=527#_ftn22
4. Мере Ж. Принцип суверенітету. Історія та основи новітньої влади / Ж. Мере; пер. з франц. Л. Кононовича. – Львів: Кальварія, 2003. – 216 с.

5. Росалес Х. М. Воспитание гражданской идентичности: об отношениях между национализмом и патриотизмом [Электронный ресурс] / Х. М. Росалес // Полис. – 1999. – №6. – Режим доступа: http://www.polisportal.ru/files/File/puvlication/Starie_publicacii_Polisa/R/1999-6-11-Rosales_Vospitanie_grazhdanskoj_identichnosti.pdf

6. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / Е. Д. Сміт; пер. з англ. П. Тарашука. – К.: Основи, 1994. – 224 с.

7. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон; пер. с англ. А. Башкирова. – М.: ООО «Издательство АСТ»; ООО «Транзиткнига», 2004. – 635 с.

8. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон; пер. с англ. В. Р. Рокитянского. – М.: Прогресс–Традиция, 2004. – 480 с.

9. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Д. Шнаппер; пер. з франц. Р. В. Мардера. – Харків: Фоліо, 2007. – 223 с.

10. Як Б. Национализм и моральная психология сообщества / Б. Як; пер. с англ. К. Бандуровского; науч. ред. перевода М. Дондуковской. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2017. – 520 с.

11. Эйзенштадт Ш. Пути к различным вариантам ранней современности: сравнительный обзор / Ш. Эйзенштадт, В. Шлюхтер // Прогнозис: журнал о будущем. – 2007. – №2 (10). – С.212–226.

12. Brubaker R. Citizenship and Nationhood in France and Germany / R. Brubaker. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1992.

13. Rae H. State Identities and the Homogenization of People / H. Rae. – Cambridge: Cambridge university press, 2002. – 372 p.

References

1. Held D. Demokratia ta hlobalnyi ustrii / D. Held; per. z anh. O. Yudin, O. Mezhevikina; vidp. red. O. Yudin. – K.: Port-Royal, 2005. – 358 s.

2. Calhoun C. Natsionalizm / C. Calhoun; per. s angl. A. Smirnova. – M.: Izdatelskiy dom «Territoriya budushchego», 2006. – 288 s.

3. Kolodii A. Do pytannia pro sutnist, shliakhy i stadii formuvannia hromadianskoj natsii v Ukraini [Elektronnyi resurs] / A. Kolodii // Narodoznavchi zoshyty. – 2004. – №5–6. – S.12–25. – Rezhym dostupu: http://political-studies.com/?p=527#_ftn22

4. Mairet G. Pryntsyp suverenitetu. Istoriia ta osnovy novitnoi vlady / G. Mairet; per. z frants. L. Kononovycha. – Lviv: Kalvariia, 2003. – 216 s.

5. Rosales J. M. Vospitanie grazhdanskoj identichnosti: ob otnosheniyah mezhdru natsionalizmom i patriotizmom [Elektronnyi resurs] / J. M. Rosales // Polis. – 1999. – №6. – Rezhim dostupa: http://www.polisportal.ru/files/File/puvlication/Starie_publicacii_Polisa/R/1999-6-11-Rosales_Vospitanie_grazhdanskoj_identichnosti.pdf

6. Smith A. D. Natsionalna identychnist / A. D. Smith; per. z anh. P. Tarashchuka. – K.: Osnovy, 1994. – 224 s.

7. Huntington S. Kto my?: Vyzovy amerikanskoj natsionalnoy identichnosti / S. Hantington; per. s angl. A. Bashkirova. – M.: ООО «Izdatelstvo AST»; ООО «Tranzitkniaga», 2004. – 635 s.

8. Hantington S. Politicheskiy poryadok v menyayuschihsvya obschestvah / S. Hantington; per. s angl. V. R. Rokityanskogo. – M.: Progress–Traditsiya, 2004. – 480 s.

9. Schnapper D. Spilnota hromadian. Pro modernu kontseptsiiu natsii / D. Schnapper; per. z frants. R. V. Mardera. – Kharkiv: Folio, 2007. – 223 s.

10. Yack B. Natsionalizm i moralnaya psihologiya soobschestva / B. Yack; per. s angl. K. Bandurovskogo; nach. red. perevoda M. Dondukovskiy. – M.: Izd-vo Instituta Gaydara, 2017. – 520 s.

11. Eisenstadt S. Puti k razlichnym variantam ranney sovremennosti: sravnitelnyy obzor / S. Eisenstadt, W. Schluchter // Prognozis: zhurnal o buduschem. – 2007. – №2 (10). – S.212–226.

12. Brubaker R. Citizenship and Nationhood in France and Germany / R. Brubaker. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1992.

13. Rae H. State Identities and the Homogenization of People / H. Rae. – Cambridge: Cambridge university press, 2002. – 372 p.

Uhryn L. Ya., PhD in Political Sciences, Associate Professor, Department of Theory and History of Political Science, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine, Lviv), uhryn_l@ukr.net

National identity: correlation problems of cultural and political dimensions

The peculiarities of the correlation between ethnic (cultural) and political (civil) dimensions of national identity as an integrative and basic model of political

identification for the societies of the Modern Age are analyzed. It is revealed that the unity of political and cultural factors in forming of national identities is predetermined by historical features of the nation building and civilization context. It is proved that, in spite of ethnic, cultural and religious background of the majority of nations, national identity was formed largely as a result of the activities of the state institutes and political elite on the consolidation of political society. It is determined that the state played a significant role in politicization of national communities and acted as an instrument of internal integration and universalization, having overcome a pre-national heterogeneity of communities through the policies of cultural, linguistic and religious unification.

Keywords: national identity, nation, nationalism, national state, modernization.

* * *

УДК 324(477)

Федоренко В. В.,
аспірант кафедри політології, Дніпровський
національний університет ім. Олеся Гончара
(Україна, Дніпро), fedorenkovolodymyr22@e-mail.ua

Пряма демократія як чинник консолідації місцевих громад в Україні

Розглядаються підходи до тлумачення прямої демократії як чинника консолідації місцевих громад в Україні, вивчаються і найбільш перспективні способи взаємозв'язку громадян та діючих інститутів представництва і управління локальних громад. Надається оцінка тим формам прямої демократії, які будуть сприяти формуванню локальних політичних спільнот, які не є залежними від центральних та регіональних груп інтересів. З'ясовується значення публічних обговорень у місцевих громадах, яке має сприяти формуванню порядку денного органів політичного врядування у місцевих громадах. Надається увага тим формам прямої демократії, які забезпечують підвищення політичної участі і ініціативності громадян на основі місцевих інтересів. Розкривається потенціал громадянського суспільства як середовища підтримки форм прямої демократії, спрямованих на консолідацію місцевих громад.

Ключові слова: політична консолідація, пряма демократія, громадські ініціативи, публічне обговорення, місцевий референдум.

Особливості демократичних перетворень у трансформаційних країнах сучасного світу визначають напрями консолідації суспільства навколо демократичних цінностей. Найбільш важливими умовами закріплення демократичних практик під час переходу до демократії є розширення політичної участі громадян, забезпечення функціонування демократичних інституцій на середньому і локальному рівнях. Пряма демократія в умовах технологічних та масових суспільств виявляється певною примарою (з огляду на концепцію медіакратії). Все більше аналітиків ставлять під сумнів електоральний вибір громадян як чинник реального впливу на політичні процеси. При цьому сучасна Україна перебуває перед низкою викликів, які визначають подальшу долю демократичного вибору держави. Укріплення демократії в Україні може й повинне здійснюватися на основі розвитку місцевої громади. Ці процеси реалізуються у межах загальнонаціональної стратегії децентралізації. Вибори до оновлених територіальних громад в Україні, які відбулися у 2017 році, показали, що нові місцеві політичні спільноти в цілому здатні мобілізуватися для формування інституцій представництва і управління. Однак, наскільки консолідованими є ці нові утворення, якою є перспектива їх подальшого розвитку? Ці питання є нагальними не лише для розбудови інститутів місцевого самоврядування в Україні, але й для розуміння явища політичної консолідації, вплив якого поширюється як на процеси націотворення, так і на збереження політичного суверенітету, й формування дієвого громадянського суспільства. Пряма демократія охоплює ті дії громадян

на локальному рівні політичного процесу, які включають безпосереднє волевиявлення в рамках визначених законом процедур. До таких дій, як відомо, належать місцеві референдуми, публічні слухання, громадські ініціативи тощо. Важливою проблемою політичної консолідації є здатність відображення позиції громадян в рамках існуючих процедур. На цій основі є потреба розглянути пряму демократію як чинник консолідації сучасних місцевих громад в Україні.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми даної статті. Розробку прямої демократії у предметній сфері сучасної політичних та юридичних наук здійснюють такі вітчизняні вчені, як Ю. Кальниш [2], О. Кудрявцев [5], К. Мануїлова [6], В. Мельниченко [7], І. Панкевич [8], О. Самойлов [9]. Ними розкрито історичні традиції та перспективи розвитку прямої демократії, особливості електронного урядування у реаліях українського сьогодення, пряма демократія як складовий чинник децентралізованої публічної влади, безпосередня демократія як складова і чинник демократичного врядування в Україні, інститут безпосередньої демократії та розвиток українського конституціоналізму. Поряд з цим, існує потреба у вивченні консолідаційного потенціалу прямої демократії в умовах децентралізації в сучасній Україні. Цей аспект дозволить з'ясувати потенціал прямої демократії як чинника підтримки процесів демократизації у суспільстві.

Метою статті є встановлення значення прямої демократії як чинника політичної консолідації місцевих громад в Україні. Завданням статті є визначення найбільш дієвих та значущих форм, волевиявлення та політичної участі громадян на місцевому рівні у контексті процесів консолідації суспільства в Україні.

Проблема впливу прямої демократії на консолідацію суспільства набуває не лише національного, але й міжнародного розголосу. Світовою тенденцією є створення стабільної та самовідтворенної демократичної політичної системи, заснованої на політичній активності громадян. В умовах ускладнення електорального вибору індивідів все більш значущим критерієм політичної спроможності держави є стабільність її локальних спільнот. Увагу привертає, насамперед, здатність таких утворень вирішувати свої питання децентралізовано, відповідно до локального порядку денного. Розбудова цієї мережі, яка укріплює самодостатність сучасних держав, віддаляє їх від ознак «failed states», особливо актуальною є для постколоніальних та постсоціалістичних країн. Прогрес реформ в Україні після Революції Гідності та її подальша демократизація також пов'язані із потребами самовідтворення на всіх рівнях політичної системи. Як зазначає український фахівець М. Фесенко, «найбільш складним і суперечливим в умовах глобальної кризи є становище низки країн Африки, Латинської Америки, а також СНД, які не встигли зміцнити свою державність і створити ефективну та конкурентну політичну систему. Становище України, що знаходиться між Заходом і Сходом і переживає критичний етап політичної, економічної та соціальної модернізації, також є досить складним» [10].

Здатність політичних систем набувати сталого та самовідтвореного характеру за рахунок внутрішньої консолідації пов'язана не лише із кількісним